

МНТ-Д БУЙ ЗАРИМ НАНГИАД ХҮНИЙ НЭРИЙН ФРАНЦ ОРЧУУЛГА

Н. Мөнх¹

Товч утга: Бид МНТ-ыг нэгбүрчлэн шүүж үзээд нийт 455 хүний түүвэрлэсэн. Үүнээс бидний олж чадсанаар 15 нэр нь нангиад хүний нэр байна. Бид эдгээр нэрийг франц хэлнээ хэрхэн орчуулсан байгаад нь орчуулгын ангилал хийхэд: 7 нэрийг үгчилж, 5 нэрийг үсэгчилж, 3 нэрийг франц хэлтэн уншигчдад ойлгомжтой болгох үүднээс тус тус тайлбарлан орчуулсан байна.

Түлхүүр үг: МНТ, франц, орчуулга, хүний нэр, нангиад

“Монголын нууц товчоон” нь дундад эртний монгол хэл, уран зохиол, хэл-соёлыг судлахад нэн чухал байр эзэлдэг. Оноосон нэр судлалын тухайд ч энэ туурвил нь үнэлж баршгүй баримт, эх сурвалж юм. МНТ-ы хүний нэр судлалд гүйцэд сайн судлагдаагүй, маргаантай зүйл их байдаг: нэрийн бичлэг, утга, гарвали, бүр тэр ч байтугай хүний нэрийн тоог өнөөг хүртэл гүйцэд гаргаж, нэг мөр болгож чадаагүй байгаа (430-455). Үүнээс гадна МНТ-ы монгол эхийг хятад үсгээр буулгах, хөрвүүлэх явцад ханз үсгийн дуудлага, бичлэг зэргээс үүдэн нэрийн гарваль нь монгол үг биш мэт болсон нэр нэлээд байдаг гэж эрдэмтэн Н. Жамбалсүрэн үзсэн байдагтай бид санал нэг байна.

Бид МНТ-ы 1994 оны франц орчуулгад тулгуурлан хүний нэр 434-ыг түүвэрлэн бүртгэсэн². Мари-Доминик Эвен, Родика Поп нарын энэ орчуулга ЮНЕСКО-гийн Дорно дахины бүтээлийн цоморлиг гаргах төслийн хүрээнд хийж гүйцэтгэжээ. МНТ-ыг франц хэлнээ орчуулахдаа 1949 оны Поль Пеллио гуайн галиг, 1990 оны Б. Сумъяабаатарын МНТ-ыг үндсэн хэрэглэгдэхүүнээр, Ц. Дамдинсүрэн (1975), Д. Цэрэнсодном (1990), Ш. Гаадамба нарын бүтээлийг нэмэлт хэрэглэгдэхүүнээр ашигласан байна. Энэ нь франц хэлээр гарсан анхны бүрэн орчуулга бөгөөд 851 зүүлт тайлбартай томоохон бүтээл юм. Орчуулагч нар өмнөтгөлд тухайн орчуулгыг эрдэм шинжилгээний бус олон нийтэд зориулсан орчуулгын бүтээл гэж бичсэн байдаг бөгөөд МНТ-ыг орчуулахдаа франц хэлтэн уншигч нарт монголын түүх, соёл, хэл, сэтгэлгээний онцлогийг таниулах үүднээс эхийг чандлан баримталж орчуулсны зэрэгцээ ихэнх оноосон нэрийг (хүний нэр, газар усны нэр, овог аймгийн нэр) И. Де Рахевильц, Н. Поппе, В. Робацки, Л. Лигети, П. Поуха, Э. Хэниш, А. Мостаэрт нарын судалгаанд тулгуурлан утгачилж, үгчилж орчуулсан байдгаараа бусад орчуулгаас өвөрмөц талтай. Бид уг орчуулгад тулгуурлан МНТ-д буй нангиад хүний нэрийн тоог гаргаж, франц хэлнээ хэрхэн

---

¹ МУИС, ШУС, ХУС-ын Европ судлалын тэнхимийн багш, доктор

² Н. Мөнх, *Монголын нууц товчооны хүний нэрийн франц орчуулгын судалгаа*, докторын зэрэг горилсон бүтээл, УБ., 2017.

орчуулсан байгаад ажиглалт хийхийг оролдлоо. Бид уг судалгаанд Мари-Доминик Эвен, Родика Поп нарын МНТ-ы франц орчуулга, Ш. Чоймаагийн кирилл хөрвүүлэг, Б. Сумъяабаатарын бүтээл, И. де Рахевильцын латин галиг зэргийг үндсэн хэрэглэгдэхүүн болгон ашигласан.

МНТ-ы франц орчуулгыг шүүж 15 хятад хүний нэр, цол олсон. Эдгээр нэр, цолыг франц хэлнээ дараахи байдлаар орчуулсан байна:

1. **Alaquš Digit Quri-Алахушиу Дигид Хури, Prince Geai-l'Officier** /阿刺^中忽失的吉^揚忽^舌里- ā lā hū shī dì kǐ t' (ī) hū rǐ/. (§§182, 190, 202). Судлаачид *Alaquš* –ийг түр. *ala quš* ‘ятга шаазгай’, *digitхури* гэдгийг түр. *tegin*³ + *quri* (цол, хэргэм) хэмээх хоёр үгээс үүссэн цол хэргэм гэж үздэг. Иймээс *Alaquš Digit* –ийг үгчлэн, *Quri*-г франц хэлнээ *l'Officier* ‘офицер, албан тушаалтан’ гэж утгачилан орчуулжээ.
2. **Altan qahan-Алтан хаан, L'Empereur d'Or** /阿^勒壇^中合^中罕- ā l(è) t'án hǎ hān /. (§§ 53, 132-134, 248, 252, 253, 271, 273). Хятаны хааны цол. Энэ цолыг шууд үгчлэн орчуулсан байна.
3. **Aša Gambu-Аша Гамбу, Asa-l'Accompli** /阿沙^中敢不 - ā sǎ kǎm pǔ/. (§§256, 265, 266). Тангадын жанжин. *Aša*-г үсэгчилж */s-ийг тэмдэггүй бичсэн нь төвд бичлэгийг баримталсан байж болох талтай/*, *Gambu*-г *Accompli* ‘төгс, төгөлдөр’ гэж орчуулжээ. И. де Рахевильц *aša* /төвд *A-za/ T'u-yü-hun* ургийн нэр, төвд. *gambui* нь *цэргийн дарга, жанжин* хэмээх утгатай гэж тайлбарлажээ. (I de R. vol. II, p. 938). Рашид ад Дин *kambu (gambu, gambo)* нь *агуу, их* гэсэн утгатай хэмээн тайлбарлажээ. Иймд энэ нь хүний нэр бус *төрийн том албан тушаалтан (?)* гэсэн хэргэм байж болох талтай. Германы эрдэмтэн Х. Франке (H. Franke): Юань гүрний үеийн олон хятад сурвалжид *Gambu* гэсэн нэр байх бөгөөд *цэргийн дарга, жанжин* гэсэн утгатай хэмээжээ. Иймээс энэ нэрийг *Aša-l'-Officier* гэж орчуулах нь зүйтэй болов уу.
4. **Burqan-Бурхан, Divin; Иуqu Burqan-Илаху Бурхан, Divin-Victorieux**⁴ /亦魯^中忽不^舌兒^中罕-yì luō hū pǔ ér hān/. (§§249, 250, 256, 265, 267, 268). Энэ нь хүний нэр биш тангадын хааны цол хэргэм юм⁵. *Divin Victorieux* гэдэг нь монголоор *ялгуусан/ялагч бурхан* гэсэн утгатай бөгөөд энэ цол Буддын шашинтай холбоотой байж магад.
5. **Čaqa-Чага, Infante** /察^中合- ch'á hǎ/. (§249). Тангадын гүнж. *Infante* бол Испани, Португалийн угсаа залгамжлах хунтайж, гүнжийн цол юм. Энэ үгийг хүний нэр бус *Илаху бурхан* гэдгийн нэгэн адил цол хэмээн үзээд орчуулсан бололтой. Алтан товчид *Цагаан* гэж буулгасан, харин И. де Рахевильц монгол хэлний *čaqa* ‘хүүхэд’ гэдэг үгээс үүссэн нэр байж магад хэмээн үзжээ. Алтан товчийг баримталбаас *Blanche* гэж орчуулна. Гэсэн хэдийвээр бид дээрхи орчуулгыг оновчтой болжээ гэж үзэв.

³ түр. *tegin* (<*tegin*), олон тоо *tigit* – “*тайж, ханхүү*”. Судлаач Ц. Баттулга *Эртний түрэгийн гурван цолын тухай*, Монголчуудын зэрэг дэв, УБ., 2009, т. 10-25-г үзнэ үү.

⁴ Хожуу Чингис хаан *Шудрага* буюу *Droit* хэмээх цол олгосон.

⁵ Тухайн үеийн тангадын хааны оны цол нь *Hsiang-tsung*, нэр нь *Li An-ch'üan* байжээ.

6. **Güngjü-Гүнжү, Güngjü** /公主-kūng chu/. (§248). Нэрийг *Güngjü* гэж үсэгчилсэнтэй санал нэг буй. Судлаачид нэрийг *Güngjü* (П.П. т. 100, Кл. т. 184, И. де Ра. т. 177, Т. Дц. т. 189) *Günzü* (Б. Сб. т.734), *Künju*, (Ко. т. 293) гэж тэмдэглэжээ. МНТ –ы олон орчуулгад *Güngjü*-г нэг бол нэр, нэг бол цол болгон орчуулсан байдгийг хавсралтаас үзэх. Эвен, Поп нарын орчуулгад: ... *il envoya à l'Empereur Cinggis une princesse appelée Güngjü* гэж орчуулсан, *une princesse appelée Güngjü* гэдгийг ‘Güngjü нэртэй гүнж’ гэж орчуулна. Бид: ... *une fille appelée Princesse* (хүний нэр гэж үзвээс), эс бөгөөс ... *sa princesse* (цол гэж үзвээс) гэж орчуулах нь зөв гэж үзлээ.
7. **Gür qan-Гүр хан, Le Roi-Universel**⁶ /古兒合 - kǔ ér hā/. (§198). Энэ нь Хятаны хааны цол. МНТ-оос үзэхэд уг цол нь Төв Азид нилээд дэлгэрсэн цол байжээ (§§141, 150-152, 177). *Gür*-ийг *даян дэлхийн, ертөнцийн* гэдэг утгаар *Universel, qan*-ыг *Le Roi* хэмээн орчуулжээ.
8. **Höbögetür-Хөбөгэтүр, Höbögetür** /豁孛格秃兒 - huō péi ké t'ū ér/. (§251). *Höböguetür* гэж үсэгчилэх. Судлаачид *Höbögetür* (П.П. т. 101), *Höbögetür* (Кл. т.187, И. де Ра. т. 179, Т. Дц. т. 191, Б. Сб. т.743) *Hobeketur* (Ко. т. 294) хэмээн тэмдэглэсэн байна. Японы судлаач Нака Мичиёо энэ нэрийг *Wan-yen Ch'en-ho-sang* жанжны нэр, харин Кливез уг нэрийг Жувэйнигийн дурьдсан *Qamar Neküder* гэдэг нэрийн нэг хувилбар гэж үзсэн байна⁷.
9. **Пе-Илэ, Пе** /亦列 - yì liè/. (§251). И. де Рахевильцын судалгаанд тулгуурлан нэрийг франц хэлнээ *Yeh-lü*⁸ (~ I-la ~ I-lieh) гэж буулгах нь зүйтэй болов уу. Энэ нэрийг *Ilä* (П.П. т.101), *Ile* (Кл. т.186, И. де Ра. т. 179, Т.Дц. т. 191, Б. Сб. т. 743, Ко. т.294) гэж судлаачид үсэгчилсэн байна.
10. **Ўеугон-Жэу Гон, Chao-le-Mandarin** /趙官-chào kuān/. (§251). Хятадын Сүн гүрний хаан. Орчуулагчид *Ўеугон* буюу *Жэу Гон* гэдэг бол Өмнөд хятадын *Ning-tsung* хааны доромж нэр, овгийн нэр нь *Chao* гэж тайлбарлаж, (Э. П. т. 301:21). *Chao* овогт хятад гэж орчуулжээ.
11. **Ongging ёingseng- Онгийн чинсан, Premier Ministre Wan-Yen**. Уг цолны тайлбарын тухайд доороос үзнэ үү. Уг цолыг франц хэлтэн уншигчдад дөхөм болгох үүднээс өөрчлөн *ерөнхий сайд Ван Янь* гэж өөрчлөн орчуулсан байна.
12. **Qada-Хада, Qada** ^{1/4}合荅 - hā tā/. (§§251, 252). Нэрийг үсэгчилсэн байна. Судлаачид *Qada* (П.П. т. 101, Кл. т. 186, И. де Ра. т.179, Т. Дц. т. 191, Б. Сб. т. Ко. т. 294) гэж галигласан байна. Рашид ад Дин *Qadai Rengü* гэж тэмдэглэсэн бөгөөд Бойл, Кливез нар *Qada Sengüm* (= ? Senggüm < нанг. *chiang-chün* ‘жанжин’) гэж тайлбарласан байдаг. Тэд эл нэрийг *Wan-yen* (жанжин) *Ho-ta*⁹

⁶ 150, 177-р зүйлд Хэрэйдийн Ван ханы авга.

141-р зүйлд Жалайрын Жамухын цол.

151, 152, 177-р зүйлд Ван ханы эцгийн цол.

⁷ F. W. Cleaves, *The Secret History of the Mongols*, London, 1982.

⁸ Igor de Rachewiltz, *The secret history of the Mongols, A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century*, Vol. II т. 911: *Ile* гэдэг нэрийг *I-la P'u-a* хэмээх нэр гэдгийг тогтоосон. Гэхдээ *Ile* нь *Yeh-lü* (~ I-la ~ I-lieh) гэдэг хятан нэр байх нь дамжиггүй.

⁹ Чин гүрний жанжин, 1232 онд монголчуудад ялагдаж, олзлогдсон. W. Abramowski, *Die chinesischen Annalen von Ögödei und Güyük-Übersetzung des 2. Kapitels des Yüan-shih*, Zentralasiatische Studien, 1976.

гэж тогтоосон тул *Хада* гэдэг нь *Ho-ta* гэдэг нангиад нэрийн монгол дуудлага ажээ.

13. **Se'üse-Сэгүсэ, Laquais** /薛兀薛-siē wù siē/. (§273). Алтан хаанд өгсөн цол. *Se'üse*-г *зарц* гэсэн утгаар *Laquais* хэмээн үгчлэн орчуулжээ.
14. **Tenggeri-Тэнгэр, Ciel** /騰格^т理 t' éng ké rǐ/. (§253). Алтан хааны хүү. *Tenggeri*-г мо. тэнгэр хэмээн үзэж *Ciel* гэж үгчлэн буулгасан байна. Энэ нэр нь Т'ieh-ko 帖哥¹⁰ хэмээх нангиад нэрийн монголжсон дуудлага бөгөөд *тэнгэр* гэсэн утгагүй.
15. **Vuqanu-Фүхану, Fuqanu** /夫^ф合訥 -fū hǎ nè/. (§ 253). Нэрийг галигласан бөгөөд Зүрчидийн цэргийн энэ жанжны нэр *P'u-hsien Wan-nu* ажээ. (Э. П. т. 302:31). Нэрийг *Vuqanu* (П.П. т. 102, И. де Ра. т. 181), *Wuqanu* (Кл. т.189), *Fuqanu* (Т.Дц. т. 193), *Vuqanu* (Б. Сб. т. 752), *Fuqano* (Ко. т. 295) гэж үсэгчилсэн байна.

Дээрхи түүвэрлэсэн жишээнээс үзэхэд XIII зуунд монголчууд нангиад нэрийг нэг бол монголчилж дууддаг эс бөгөөс дуудлага төстэй монгол үг, нэрээр (Илэ, Хада, Тэнгэр) орлуулдаг байжээ. Энэ нь таамаг төдий бөгөөд цаашид дундад эртний үеийн бусад баримт, сударт тулгуурлан улам гүнзгийрүүлэн судлах нь зүйтэй байна. Мөн хятад хүмүүсийг нэрээр нь бус цол, албан тушаалаар нь дуудах нь элбэг байжээ (Алтан хаан, Бурхан, Гүнж, Сэгүсэ г.м.).

Франц орчуулгын тухайд гэвээс бид МНТ-д 15 нангиад нэр, цол түүвэрлэснээс бөгөөд 7 нэрийг үгчилж, 5 нэрийг үсэгчилж, 3 нэрийг франц хэлтэн уншигчдад ойлгомжтой болгох үүднээс тайлбарлан орчуулсан байна.

Резюме

Мы насчитали в Сокровенном сказании монголов 455 антропонима. В данной летописи мы нашли 15 китайских антропонима из которых 7 были дословно переведены на французский язык, 5 имён были переведены на французский методом транслитерации, а 3 имени были изменены при переводе для того чтобы франкоязычный читатель смог правильно их воспринять.

НОМЗҮЙ

Кирилл үсгээр:

1. Алтанзаяа Л., 2009. *Монголчуудын зэрэг дэв*, ЭШХИЭ, УБ.
2. АН СССР, 1969. *Древнетюркский словарь*, Ленинград.
3. Гаадамба Ш., 1990. *Монголын нууц товчооны судлалын зарим асуудал*, Улсын хэвлэлийн газар, УБ.
4. Ганшина К. А., 2002, *Русско-французский, французско-русский словарь*, Издательство “Астрель”, Москва.
5. Дамдинсүрэн Ц., 1976. *Монголын нууц товчоо*, УХК, УБ.
6. Дариймаа А., 2008. *Монгол хүний нэрийн толь*, УБ.

¹⁰ Монголд барьцаанд ирсэн Хятадын Алтан хааны хүү.

7. Дашцэдэн Т., 2009. *Монголын нууц товчоон -ы галиг*, Битпресс ХХК, УБ.
8. Козин С. А., 1941. *Сокровенное сказание, Монгольская хроника 1240 г. под названием Монгуол-ун Ниγица Товѳиуан, Юань чао би ши, Монгольский обыденный изборник*, том I, Изд-во АН СССР, Москва-Ленинград.
9. Лувсанданзан 1990. *Эртний хаадын үндэслэсэн төр ёсны зохиолыг товчлон хураасан Алтан товч хэмээх оршвой*, УБ.
10. Лувсандорж Ж., 2014. *Монголын нууц товчоон* (Монгол улсын Нууц түүх), “Бэмби сан” ХХК, УБ.
11. Лувсандэндэв А., 1957. *Монгольско-русский словарь*, Гос. изд-во иностр. и нац. словарей.
12. Намндорж О., 1996. *Түүхт нэрсийн лавлах “Монголын нууц товчоо”*, УБ.
13. Өлзийсүрэн Б., 2005. *“МНТ”: хүний нэрийн толь*, УБ.
14. Сумъяабаатар Ц., 1990. *Монголын нууц товчооны үсгийн галиг*, УБ.
15. Цэрэнсодном Д., 2000. *Монголын Нууц товчоо*, эрдэм шинжилгээний орчуулга, тайлбар, Мөнхийн үсэг, УБ.
16. Чоймаа Ш., 2011. *Монголын нууц товчоо*, Эртний үг хэллэгийн түгээмэл тайлбартай шинэ хөрвүүлэг, Мөнхийн үсэг ХХК., УБ.

Латин үсгээр:

1. Bese L., 1978. *Some Turkic Personal Names in the Secret history of the Mongols*, Acta orientalia Hungarica, Vol. 32, т. 352-359.
-1974. *Sur les anciens noms de personne mongols*, traduction de R. Hamayon, Etudes mongoles, 5, pp. 91-96.
2. de Rachewiltz I., 2004. *The Secret History of the Mongols: A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century*, Brill Leiden-Boston, Vol. I, II.
-1972. *Index to the Secret history of the Mongols*, Indiana University Publications.
3. Marie-Dominique Even et Rodica Pop, 1994. *Histoire secrète des Mongols*, Connaissance de l’Orient, collection UNESCO d’œuvres représentatives, Gallimard, Paris.
4. Mostaert A., 1953. *Quelques problèmes phonétiques dans la transcription en caractères chinois du texte mongol du Iuen tch’ao pi cheu*.
5. - 1953. *Sur quelques passages de l’Histoire secrète des Mongols*, Harvard-Yenching Institute, Cambridge, Massachusetts.
6. Pelliot P., 1949. *Histoire secrète des Mongols*, restitution du texte mongol et traduction française des chapitres I à VI, Librairie d’Amérique et d’Orient, Adrien-Maisonneuve, Paris.
7. Poppe N., 1975. *On Some Proper Names in the Secret History*, Ural-Altische jahrbücher, Band 47, Wiesbaden, ss. 161-167